

Tria, 19 atz von bintmånat

Ågenump vo alln genoatn di drai briavan vor di zungmindarhaitn

**LADINAR, MÖKNAR UN ZIMBARN:
SPETZIÀL SETZUNG
VON PROVINTZIÀL RAT**

Bar soin da – hatta ågeheft zo khöda haüt mòrgan dar vorsitzar **Claudio Soini** – in da earst setzung von provintziàl Rat augelekk gånzt vor di zungmindarhaitn, nå in sell boda hatt auzgemacht dar regolamént ågenump in vorgånate långez an ende vonan bege ågeheft no in da vorgånate ledjislatùr von ex vorsitzar von provintziàl Rat Walter Kaswalder un von ladinar konsildjar Luca Guglielmi.

Dar Soini hatt no khött bintsche spetar bia pittnåndar pittar Autoritétt vor di Zungmindarhaitn – dar organ boma hatt augelekk pittnåndar haüt disa spetziäle setzung – hattma gearbatet zo riva sin da sidar no balda hatt ågeheft da XVII provintziàl ledjislatùr an arbat boda hatt ’z zil zo süacha zo schütza un auzohalta un darzuar zo vorstiana pezzar bazta hãm mångl di trentinar zungmindarhaitn. Dar vorsitzar hatt gelekk panåndar in vèrt vo disan politike pitt kontzèpte azpe Fraihait un Autonomi, darkhennante asó bia bichte ’z iz azta da autonome Provìntz lese untar zo schütza un auzohalta da ladinar da möknar un da zimbar kultùr.

Vor in provintziàl govèrno hatta dena genump ’z bort dar asesór **Simone Marchiori**, boda hatt in mandatt übar bia zo geba vèrt dar autonomi. Dar asesór hatt khött ke vorz djar 2024 da provintziàl Djunta hatt untargelekk 880.840 euro, dar gröazarste toal von Font (euro 623.348) iz auzohalta di informatziong in di zungen von zungmindarhaitn, schraibante in dise zungen afte djornél vodar provìntz, von kamöünder, vor da ladinar verlag, vor di boch teledjornél (aftz möknar un zimbar) vor progrémme vor di televisiong un radio, un vor da “La Usc di Ladins.”

Bar hãm darzuar – hatta no khött dar asesór – untargelekk an spetzifegen toal gètt (euro 225.617) vor an prodjèkt boda hatt ’z zil zo lazza seng vorz djar boda khint in ünsarne lentar di kanél ORF 1 un ORF SPORT vodar österrachege televisiong. ’Z izta khent inngevånk in disan prodjèkt ’z Bersental o boda sin est iz gest auzgehakht.

Pensarante in djungen, dar Marchiori hatt khött ke ’z schöllatnz soin di earstn zo mocha haltn kunt un hatt gedenkht di initiatif vor di studjèntn von obarschualn un vodar universitétt un vor di djungen arbatar zo macha kontàrn bia ma lebet in di lentar

boda lem di zungmindarhaitn. Lestar tèma: implementàrn in européan Briaf von zungmindarhaitn (Européan Rat)

Dena hatta geredet di **Katia Vasselai**, vorsitzaren vodar Autoritétt vor di Zungmindarhaitn. Da ladinar avokèttèn hatt khött vorgèllzgott vor di arbat gemacht von ex vorsitzar Kaswalder, un vor di arbat von vorsitzar vo est, dar Soini, un vor di sensibilitét von ladinar konsildjia Guglielmi un no hattze khött vorgèllzgott in gantz Rat boda genoatn hatt ågenump in regolamént ankunto in sèll est makama machan a bòtta aftz djar a setzung azpe disa.

Schützan di zungmindarhaitn – hatta no khött di Vasselai – hatt khummana politesche varbe, 'z iz an òbligo vodar autonomi boda zuarhaltet an uraltn kulturàl schatz. 'Z iztada no vil zo tüana un di vorsitzaren hatt geredet vo zèrte sachandarn boda ågian in ladinar (ma böllat hãm a gröazarna istituzionàl un aministratìf autonomi) un dena vo batza ågeat in taütschan kamöüschaft o. 'Z billdada soìn a pezzarna pintom pinn teldar, öffentlesche trasportè, süachan aztada saibe arbat in di lentar, un no mearare ågestèllte vor in Kamòu vo Lusern

Di **Chiara Pallaoro**, möknar toalnemmarèn vodar Autoritétt, hatt gedenkht di zen djar sidar azta iz gestorbet dar sèll boda sa iz gest vorsitzar von redjonàl Rat Diego Moltrèr, “boda haüt berat sichar kontént vo disarn setzung” (dena, mearare boda hãm genump 'z bort hãmèn o gedenkht). Di avokèttèn Pallaoro hatt no khött ke übar in tèma zo schütza di zungmindarhaitn soinda no vil problème, boda paitn sidar ettlana zait z'soìnà gelöst.

Dar **Matteo Nicolussi Castellan**, zimbar toalnemmar vodar Autoritétt hatt gegrüazt in soi zung un hatt gemacht di pestn augure in diridjént vodar Provìntz Roberto Andreatta boda steat letz un iz aftn ospedal ('z hãmèn dena gedenkht saiz dar Giovanazzi azpe dar Soini). Übar in tèma “autonomi, identitét lantschaft” mochtma hèrta soìn boroatet nãvorsanen bia ma mage tüan zo schütza hèrta pezza di rècht von kamöüschaftn von zungmindarhaitn. Mearare sachandarn mangda khemmen getánt azma lai böallat: dupplzung in di schual, autonomi vor di schual komprensìf institütt, euroredjonàln inìtziativan vor bazta ågeat dar ekonomì, seng bia ma magat tüan zo ledrenra di augeln von lentar boda soìn gelebet von zungmindarhaitn, dise soìn lai a drai pünt boma magat haltn guat in di djar boda khemmen – asó hattar gemacht verte zo khöda dar Nicolussi Castellan –

Dar **Renato Nazario Micheluzzi**, vitzeprocador, hatt getrakk in gruaz von Comun general de Fascia un von Consei de Procura. Dòpo imen dar **Nerio Giovanazzi** Komisardjo von Kamòu vo Lusèrn hatt geböllt beruagen alle: haüt – hattar khött dar Kamòu iz drã zo legase a post, di laüt boda soìn mængl soìn khent ågestèllt stabilizarante di sèlln boda sa drinnarbatn, di vüarom iz drã zo legase in mòto azpe 'z hatt z'soìnà. 'Z iztada mængl åzostèlla an sekretardjo un ditza mocht khemmen getánt daz pellarste boma mage zoa nètt zo giana hintrar. Ma magat pensarn zoa zo macha gian vür pezzar di kamöündar, zo abezogeba zèrte dienst azpe dar sèll auzonemma di augeln. 'Z schaltarle vor di zung o berat zo sterchra, un no beratnda mængl mearare

koriarn zo macha khearn bidrømm in lånt di studjent pan abas (i hånz gevorst in asesór vor di trasportte un palle barpasan drauren). Dar Giovanazzi hatt dena khött hoatar ke Lusérn bart nia mang khemmen gelekk pittnândar pinn ändarn kamöünder nidar nâmp azma nèt bill vorliarn di zimbarzung. Ma übarlekk, anvétze, pitt Folgrait un Lavròu zo lega panândar zèrte dianst.

Dar **Franco Moar**, pürgermaistar vo Palù in Bersental, khütt ke vil izta khent getânt vodar Provìntz sin haüt vürzovüara di zung in di lentar von zungmindarhaitn, vorz Bersental, baispil, pittnan garadegen prodjèkt von Pnrr o. Pezzar magatz khemmen getânt – hatta no khött dar Moar – pittar zung in di schualn (vestegen di maistra muatarzung in khindargart un leng an ändra boda lirnt möknar in da untarschual von lånt, darzuar mochtma lirnen di zung in di mittlinschualn o) süachan auzolega plètz arbat in lånt, leng a pòst in provintziàl bege 135, boda mocht khemmen abegenump von bazzar, initziativan vor an turismo slow; auleng an redjonàl tage von zungmindarhaitn.

DI BÖRTAR VON PROVINTZIÀLN KONSILDJÀRN

Dar **Francesco Valduga** hatt gedenkht di tiavan stòregen burtzan vodar trentinar autonomi, gegruntet afte zungmindarhaitn o un aftaz redjarnse alumma aftz allz. Dar hatt darzuar gedenkht di initziatif von mindarhaitn in provintziàl Rat boda hatt gevüart auzolega da VI Rat Komisiong boda arbatet pròpio aftaz sèll boda ågeat in zungmindarhaitn. Dar hatt gesichart ke di oposiziong bart votarn in uantze tèkst vågelekk vodar gântzan Rat Saal. Dar hatt geredet o von sèll boda böllatn di ladinar nönes un hatt khött darzuar ke 'z böllatada soin a näügar prodjèkt zo lirna di drai zungen in Trentino

Eleonora Angeli. I pin halbe fascenen – hattze khött – un halt au an linguistik un kultural plurilinguismo geschützt vodar Européan Kosituziong o. Di konsidjären hatt o khött ke 'z berat guat mang ren ladinar, möknar un zimbar in da Rat Saal (asó azpe di taütschan in Redjong). Di hatt khött ke 'z iz eppaz guatz azta khemmen gelatt seng di taütschan kanél in provìntz. Di Angeli hatt darzuar gedenkht ke atz Lusérn da zimbar zung khint nèt genützt in di schualn

Mirko Bisesti. Di zungen von zungmindarhaitn – hattar gedenkht – in di bèlt gian vorliarantese hërta bahémmegar, ditza vorliarn da kulturàl diversitét mocht khemmen fermàrt. In Trentino tüatma vil, un iz a guatar baispil vor alle, ma mocht tüan no mearar, azpe süachan zo arbata afte augeln boda khemmen gezalt in di lentar boda lem di zungmindarhaitn.

Walter Kaswalder. Hatt gedenkht di vil arbatn boda magatn khemmen gemacht zo pezzra di beng azpe di sèlln boda soin mångl zo macha aftn Laaz un zo pinta Pedemonte pitt Lusérn. Dar hofft azta khemm augelekk dar 36° rat setz vor di

taütschan zungmindarhaitn, åna rècht zo votàra. Dar hatt geredet vodar schual. Un an lestn hattar gezoaget soi vorlegom vor a motziong – auzgepezzart pittar asesören Giulia Zanotelli – boda vorst zo lega a pòst vor earst in provintziàl bege n. 135 afta tschenk sait von Bersental.

Lucia Coppola. Di izzese khött gântz dakòrdo pinn ziln bodar iz gètt di Provìntz zo schütza ladinar, möknar un zimbar un zuarzogebanen zo maga gian vür zo leba in di lentar bosa soin gebortet pitt dianst boda gian guat un a lem boda mage pazzan. Di zungmindarhaitn – hattze no khött darzuar – soin hërta eppaz in mearar vor di lentar bosa lem (tüat pensàrn lai aftn turismo) un ditza iz a dato boda ågeat dar gântzan Euròpa. I hån mittgearbatet nidar zo lega in briaf boda mage gian guat vor alle, bar mochan starch schupfan azta di laüt khånen un ren dise zungen, untarlegante 'z gèlt boda iz mångl zo lirnase.

Vanessa Masè. Disar spetzialege setz vor di zungmindarhaitn – hattze khött zuar in vorsitzar Soini – iz a naügar khostbaregar strumént. Rettn di zungmindarhaitn iz a kulturàl raiche boda gitt kontra dar bölle zo machanaz alle gelaich. Di Euròpa hatt ettlane guate prodjèkte un arbatet garècht vor di nåüng djeneratziongen.

Daniele Biada. Dar ex pürgermaistar vo Campodenno hatt gevorst zo übarlega ke in soi Non tal a groazar toal von laüt izzese khött ladinar, siånka azta di Provintz nèt darkhenntz. Romallo un Novella soinz di lentar pitt mearar laüt bodase soin khött ladinar.

Paola Demagri. 'Z iz guatar senjål – hattze khött – azta alle saibar dakòrdo aftnan uantzege zil un aftn uantzege tèkst bobar hån gelekk panåndar in tra alle. Bar mochan “hüatn” (no mearar baz “schützan”) ünsarne zungmindarhaitn, åna z'soina kartza streng un lazzante azta di kamöüschaftn haltn soi autonomi.

Michele Malfer. Di zungmindarhaitn – hattar übarlekk – soin eppaz redjonàl un nèt lai provintziàl. Da soin a kulturàl schatz pittnan söttan groazan vèrt boda njånka mage khemmen geschètz, i khü ditza azpe mensch vo schual, ombrómm mearare zungen tüan offe 'z hirn. Di zungen vüarn zuar dar patze in a bèlt voll straitar un laidar kriagar.

Filippo Degasperi. Nå bia 'z khemmenda tratart di mindarhaitn makma vorstian bia 'z izta gelekk di demokrati, ditza hattar khött vor earst. Eppaz bille khön dar vorsitzaren Vasselai: pazauf nèt auzzohakha di zungmindarhaitn nå dar politika. 'Z iztada nèt mångl azta saibe dakòrdo dar vorsitzar Fugatti auzolega disan setz, di zungmindarhaitn soin a schatz vor alle. A konkrètagar tèma: bo izta gântz zo geriva dar guat prodjèkt zo macha a kublpån Valsugåna-Vesan? Pazauf i sige ke da soin hërta mindar di alüt boda ren dise zungen, un velnda, anvétze, garade zoagar boda khön biavl 'z varlernda di prodjèkte augelekk vodar Provìntz zo schütza di zungmindarhaitn. Un no pazuaf: ma tüat bintsche zo sichra di sanitér dianst in di

lentar un zo schupfa zuar in smart working, anvétze, mearare firmen vodar obar Valsugàna gian zuar Tria un niamat khütt nicht.

Maria Bosin. Di konsildjaren vo Predazzo hatt ågenump un izzese khött gântz konvintzart von sèll boda iz khent khött haüt in disan setz übar dar schützung zo geba in trentinar zungmindarhaitn.

Francesca Parolari. Di hatt ågenump ke daz sèll boda iz khent auzgemacht pittnandar iz eppaz konkrèt un ditza iz eppaz boda geat guat. Guat iz hãm gedenkht in prodjèkt Khennbar di Autonomì augelekk von provintziàl Rat, guat machan khennen di lentar boda lem di zungmindarhaitn ladinar, möknar un zimbar. Gian vür zo geba zuar di kompetentzan boda boda 'z gesetz hatt auzgemacht vor in Comun General de Fascia, aftz ditza schöllapar nemear soia no da zo redada drau.

Luca Guglielmi. Dar ladinar konsildjiar vo Canazei hatt gezoaget soi vorlegom, boda aftn punkt ummaz geat nå in sèll boden impaitet vodar Provintz dar Comun general. Un vor bazta hatt khött dar konsildjiar Degasperi übar di zoagar: in da vorgännate ledjislatur – hatta khött dar Guglielmi – hãne vürgetrakk a bichtega sòziolinguistik nåsüach, boda hatt gezoaget ke di zungmindarhaitn soia nèt gelekk pròpio asó letz, ma boda laidar ize gântz binsche gekhennt.

Claudio Cia. Dar hatt zuargètt in Kaswalder un in Guglielmi zo haba augelekk disan djarege setzung vor di khnöpf von zungmindarhaitn. Dar hatt hatt khött guatz von prodjèkt schualn augelekk von provintziàl Rat. Verte 'z gèlt verte dar liap, hattar gedenkht; ma schützt lai azma untarlekk genumma gèlt. An lestn hattar khött ke di autonomì in redjonàl Rat tschtottet, vor a par tang, defatte, nèt alle hãm defendart 'z rècht zo maga machan gesetz da in ünsar redjong un nèt a Ruam vor bazta ågeat di mandètt von pürgermaistarn

DAR PANÅNDAR BRIAF VODAR RAT SAAL

ågenump vo alln

Di Scola ladina de Fascia – khinta khött in tèkst – dekht in toal von khindargart, vodar untarschual un vodar mittlschual. Balda soia verte dise schualn però khinta nèt vürgelekk vor di studjént a formalegar zertifikàtt boda sichart ke da khãnen da ladinar zung un kultür. Est lai balsa hãm verte daz vünfte djar vodar obarschual in studjént khinten zuargètt zo macha darzuar an esãm zo haba in sèll zertifikàtt boda khint khött “Patenti”. Dar briaf ågenump haüt lekk untar in provintziàl governo z'arbata zo geba zuar in studjént vodar Scola ladina, ma darzuar in sèlln von schualn möknar un zimbar o, zo maga hãm darkhennt a zertifikatziong vor in stèpfl A2 verte da untarschual un B1 verte da mittlschual.

Zboate untarlegom: gian vür auzohalta di zung in di khindargart boda gian di khindar von 0 sin afte 6 djar an arbat boda khint getãnt von Kulturinstitut, übarhaup vor

bazta ågeat in möknar, gebante zuar zo maga åstèlln vor ungekhennata zait di maistre boda lirken di zung in dise kontèkste. Haüt defatte dise maistre hãm nèt an vestegen kontratt. Lusérn darzuar hatt nèt an untarschual un di khindar mochan gian ka schual atz Lavròu boda di mearastn khindar gehöarn nèt dar zungmindarhait un ren belesch. In Bersental, anvétze, sidar ettlana zait di vüarom vorsan azta khemm gelirnt di zung åhevante sa von khindargart vort. In khindargart vo Vlarotz izta a prodjèkt vor di zung gemacht von möknar Kulturinstitut. Alle djar disar prodjèkt mocht bidar khemmen vornaügart un est saitma gerift aftaz viarte djar. Segante ke dar prodjèkt geat no mearar baz garècht vorstma azzar khemm gevesteget un azma nèt moch alle djar bidar åhevan vo naügom, asó azpe da iz khent getânt von Lusérnar Kulturinstitut pinn prodjèkt “Khlummane lustege tritt” in khindargart von lånt. Vor bazta ågeat disar lest prodjèkt makma khön ke noün djar dòpo azzar iz khent augelekk sekma ke dar hatt hërta an gântz groozan vèrt. Allz ditza gitt no mearar zuar in mångl zo vestega di maistre boda lirken di zung von zungmindarhaitn von möknar un zimbar kulturinstitut.

Draite untarlegom: seng biz berat möglich in da untarschual vo Lavròu zo lirna di zimbarzung in khindar vodar zungmindarhait vestegante di maistre. Haüt in di schual vo Lavròu iz nèt möglich hãm a katedra boda zuargitt zo maga inntretn pellar baz alle in sèlln maistre boda hãm in zerifikatt boda sichart ke da khånen di zimbarzung. Vor daz sèll makma khön ke lirken di zimbarzung iz nèt gântz istituzionalizart un khint gemacht lai vo djar in djar.

Viarte untarlegom: sicharn pittnan gesetz azta alln zen djar khemmda gemacht a zelom von fõlk vodar Provìntz vo Tria boda gehöarn in zungmindarhaitn ditza schõllat khemmen getânt durch a sotziolinguistik nåsüach zo schètza biavl laüt khånen dise zungen un bia da khånense. Dar problèm haüt iz ke ’z khinta nemear gemacht da djenerål zelom alln zen djar ma lai a toal alle djar. Soinenteda nemear disa zelom boda hatt inngehalten da sèll von zungmindarhaitn o, est izta mångl zo vornaügra di nõrmen gianate vür vorzolega a zelom alln zen djar in di lentar von zungmindarhaitn.

Da lest untarlegom iz vor in vorsitzar von provintziål Rat: provàrn auzoelga prodjèkte drinn in da rat initsiatif Khennbar di autonomi zo macha khennen di zungmindarhaitn machante matardjéldar vor di schualn von lentar von zungmindarhaitn un initsitivan boda mang nemmen toal di studjént boda khemmen vodar gântzan Provìntz.

DAR BRIAF VON GUGLIELMI

Ågenump vo alln

Untarschribet vo alln, dar tèkst von ladinar konsildjìar vorst zo giana vürsnen abezogeba di kompetentzan un untarzolega ’z gèlt boda iz mångl in Comun general de Fascia asó azpe da auzmacht daz P.G. 3/2006 (un asó azpe da iz gest khent gevorst pittnan politeschen akt von konsildjìar Andrea de Bertolini in vorgånnate summar)

Zboate punkt: vorsan azta di laurea in ladinar gevånk in Campus vo Bresanon vodar
Universitét vo Poatzan saibe darkhennt vor di profesör boda inntretn in da ladinar
schual vo Fassa

DAR BRIAF VON KASWALDER

Ågenump vo alln.

In tèkst khinta gevorst in provintziål govèrno zo vorstiana baz ma mocht tüan vor
earst zo richta in provintziål bege n. 135 afta tschenk sait von Bersental

Tria atz 19 von bintmånat 2024